

Değerler Eğitimi Haklardan Sorumluluklara

-Kur'an'ın Pedagojik Modeli-

Nusrettin YILMAZ

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 2012

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Eskiyei

Yayın No | Publication Number: 444

Kitap Adı : Değerler Eğitimi Haklardan Sorumluluklara

Alt Başlık : Kur'an'ın Pedagojik Modeli

Book Title : Values Education From Rights to Responsibilities

Subtitle : The Pedagogical Model of the Qur'an

ISBN : 978-625-8596-58-8

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258596588

Yazar | Author: Nusrettin Yılmaz | orcid.org/0000-0002-9019-2602

Kurum | Institution: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

ROR ID: ror.org/02h1e8605

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 16 x 24 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 484 (xxii+462)

Yayın Tarihi | Publication Date: Eylül | September 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRLM3 - Dinî öğretim / Din eğitimi | Religious instruction

BISAC: REL026000 - Din / Eğitim | Religion / Education

THEMA: QRVP3 - Dinî öğretim / Din eğitimi | Religious instruction

LC Classification: BP44 - İslami din eğitimi | Islamic religious education

DEWEY: 297.77 - İslami din eğitimi | Islamic religious education

WoS Category: Eğitim ve Eğitim Araştırmaları | Education & Educational Research

WoS Citation Topics Meso: 6.256 - Din | Religion

WoS Citation Topics Micro: 6.256.2361 - Din Eğitimi | Religious Education

Scopus Subject Areas: 3304 - Eğitim | Education

Atıf Bilgisi | Cite as: Yılmaz, Nusrettin. *Değerler Eğitimi Haklardan Sorumluluklara: Kur'an'ın Pedagojik Modeli*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Eskiyei, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Değerler Eğitimi Haklardan Sorumluluklara

-Kur'an'ın Pedagojik Modeli-

Nusrettin YILMAZ

Yazar Hakkında | About the Author

Dr. Öğr. Üyesi Nusrettin YILMAZ

1965 yılında Erzincan'da doğdu. İmam hatip lisesini bitirdikten sonra 1987 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1987–1993 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmenlik yaptı.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda, 1991 yılında “Kelabazi'nin Tasavvuf ve Akaid Alanındaki Görüşleriyle Maturidi'nin Mukayesesi” başlıklı teziyle yüksek lisansını; 1998 yılında ise “Eski Türk Yazıt ve Destanları Işığında Tarihi Varlık Olarak İnsan” başlıklı teziyle doktorasını tamamladı.

1993–1998 yılları arasında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1998'den itibaren Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. Akademik hayatı boyunca anabilim dalı başkanlığı, bölüm başkanlığı ve meslek yüksekokulu müdürlüğü görevlerinde bulundu.

Değerler eğitimi, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimi ile eğitim felsefesi alanlarında çalışan Yılmaz, bu alanlardaki akademik birikimini Karakter ve Değer Eğitimi (Pegem Akademi, 2019) adlı kitabın editörlüğüyle de paylaşmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Nusrettin Yılmaz was born in Erzincan in 1965. After completing imam hatip high school, he graduated from the Faculty of Theology at Erciyes University in 1987. He worked as a teacher at the Ministry of National Education from 1987 to 1993.

At the Institute of Social Sciences, Erciyes University, Department of Philosophy and Religious Studies, he completed his master's degree in 1991 with a thesis titled “A Comparison of Kelabazi's Views in the Fields of Sufism and Islamic Theology with Those of Maturidi,” and his doctorate in 1998 with a thesis titled “Human Being as a Historical Entity in the Light of Old Turkish Inscriptions and Epics.”

From 1993 to 1998, he worked as a research assistant at the Faculty of Theology, İnönü University. Since 1998, he has been a faculty member in the Division of Classroom Education, Department of Primary Education, Faculty of Education, Erzincan Binali Yıldırım University. During his academic career, he has served as head of division, head of department, and director of a vocational school.

Yılmaz works in the fields of values education, the teaching of religious culture and ethics, and philosophy of education. He also contributed to the field as an editor of Karakter ve Değer Eğitimi (Pegem Akademi, 2019). He is married and has two children.

Kitap Hakkında

Değerler Eğitimi Haklardan Sorumluluklara

-Kur'an'ın Pedagojik Modeli-

Değerler eğitiminde temel sorun, hangi değerlerin öğretileceği kadar, bu değerlerin hangi zeminde temellendirildiği ve içselleştirilerek davranışlara nasıl yansıdığıdır. Bu kitap, Kur'an'ın yirmi üç yıllık nüzul sürecini tedrici bir eğitim süreci olarak okuyarak bu üç temel meseleye cevap arar. Tefsir, siyer, eğitim bilimleri, felsefe ve sosyolojinin imkânlarını birlikte kullanan kitabın girişinde kavramsal ve disiplinlerarası çerçeve kurulmakta; ardından altı bölümde Mekke dönemi, Medine dönemi, diyalektik geçiş modeli, hak-sorumluluk dengesine dayalı eğitim modelleri, dijital çağda din eğitimi ve değer kazanımı ile değerlendirme ve sonuç ele alınmaktadır.

Kitabın adındaki “haklardan sorumluluklara” ifadesi, hak bilincinin sorumluluk bilinciyle bütünleşmesini anlatır. Hak ve sorumluluk, aynı ahlaki bütünlüğün birbirini tamamlayan iki boyutudur. Çocuğa önce haklarının güvence altına alındığı bir ortam sunulur; sorumluluk ise gelişim düzeyi gözetilerek tedricen kazandırılır. Buradaki öncelik ontolojik değil, pedagojiktir. Kitabın insan tasavvuru; aklını kullanan, iyiyi bilinçli biçimde tercih eden, haksızlığa karşı çıkan, hak ve sorumluluk bilincine sahip ve Hakk'ın rızasını gözetken bireyi esas alır.

Mekke ve Medine dönemleri, aynı değer dünyasının farklı tarihsel şartlarda değişen vurgularını yansıtan bütüncül bir süreç olarak ele alınır. Mekke’de insan onuru, hak bilinci, şahsiyet gelişimi ve ahlaki direnç öne çıkarken; Medine’de adalet, şûrâ, infak ve birlikte yaşama ilkeleri daha geniş toplumsal ve kurumsal karşılıklar kazanır. Bu tarihsel ve pedagojik çerçevede hakların normatif zemini de makâsıdü’ş-şeria ve zarûriyyât üzerinden temellendirilir.

Değerin öğrenilmesi, içselleştirilmesi ve davranışa yansımaları Tilavet-Talim-Tezkiye (3T) bütünlüğüyle açıklanır; dijital hayatın somut tercihleri için Sahihlik-Sorumluluk-Saygı (3S) çerçevesi önerilir. Aile, okul, öğretmen eğitimi ve dijital ortamlar için geliştirilen modüller, teorik çerçevenin eğitim ve aile ortamlarına taşınmasına yönelik uygulama örnekleri sunar. Kur’anî pedagojik ilkeler, Piaget, Kohlberg, Vygotsky ve Bandura’nın kuramlarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilir.

Kitap; değerler ve din eğitimi alanında çalışan akademisyenlere, uygulanabilir modeller arayan öğretmen ve öğretmen adaylarına, müfredat ve eğitim uygulamalarını geliştiren eğitim yöneticileri ile politika yapıcılara ve hak-sorumluluk dengesini çocuklarına kazandırmak isteyen ailelere hitap etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi; Din eğitimi; Kur'an pedagojisi; Hak-sorumluluk dengesi; Mekke-Medine modeli; Tedricilik; İçselleştirme; Dijital ahlak

About the Book

Values Education: From Rights to Responsibilities

-The Pedagogical Model of the Qur'an-

A central issue in values education concerns which values should be taught, how these values are grounded, and how they are internalised and reflected in behaviour. This book addresses these three issues by reading the Qur'an's twenty-three-year process of revelation as a gradual educational process. Drawing on tafsir (Qur'anic exegesis), sirah (prophetic biography), educational sciences, philosophy, and sociology, the introduction establishes a conceptual and interdisciplinary framework. The six chapters then examine the Meccan period, the Medinan period, the dialectical transition model, educational models based on the rights–responsibility balance, religious education and value acquisition in the digital age, and evaluation and conclusion.

The phrase “from rights to responsibilities” expresses the integration of rights consciousness with responsibility consciousness. Rights and responsibility are complementary dimensions of the same moral integrity. A child is first provided with an environment in which their rights are safeguarded; responsibility is then developed gradually in accordance with the child's developmental level. This priority is pedagogical rather than ontological. The book's conception of the human being centres on a person who uses reason, consciously chooses the good, opposes injustice, possesses a sense of rights and responsibility, and seeks the pleasure of God.

The Meccan and Medinan periods are treated as parts of a holistic process in which different historical conditions bring different emphases within the same world of values. In Mecca, human dignity, rights consciousness, personality development, and moral resilience come to the fore; in Medina, justice, consultation (shūrā), charitable giving (infāq), and principles of coexistence acquire broader social and institutional expression. Within this historical and pedagogical framework, the normative foundation of rights is grounded in maqāṣid al-sharī'ah and the necessities (darūriyyāt).

The learning, internalisation, and behavioural expression of values are explained through the Tilāwah–Ta'lim–Tazkiyah (3T) framework, while the Authenticity–Responsibility–Respect (3S) framework is proposed for concrete choices in digital life. Modules developed for family, school, teacher education, and digital environments provide practical examples of how the theoretical framework can be transferred into educational and family settings. Qur'anic pedagogical principles are also evaluated comparatively alongside the theories of Piaget, Kohlberg, Vygotsky, and Bandura.

The book is intended for academics working in values and religious education, teachers and prospective teachers seeking applicable models, educational administrators and policymakers involved in developing curricula and educational practices, and families seeking to cultivate a balance of rights and responsibilities in their children.

Keywords: Values education; Religious education; Qur'anic pedagogy; Rights–responsibility balance; Mecca–Medina model; Pedagogical gradualism; Internalisation; Digital ethics

Umursayanlara armağan olsun ...

ÖN SÖZ

Çocuk azizdir, terbiyesi daha azizdir.

Eğitim, bireyin bilgi ve becerilerinin gelişimiyle birlikte tutum, değer, eğitim ve davranışlarının şekillenmesini, kendisiyle ve çevresiyle anlamlı ilişkiler kurmasını ve toplumsal hayata etkin biçimde katılmasını kapsayan çok boyutlu bir süreçtir. Değerler eğitimi de bu bütünlük içerisinde bireyin neyi değerli bulduğu, tercih ve kararlarını hangi ölçütlere göre oluşturduğu ve benimsediği değerleri hayatına nasıl yansıttığıyla ilgilenmektedir. Bu bakımdan değerlerin bireye kazandırılması kadar, hangi zeminde temellendirileceği, hangi pedagojik süreçlerle anlamlandırılıp içselleştirileceği ve nihayet bu sürecin nasıl bir insan yetiştirmeyi hedeflediğinin ortaya konulması da önem taşımaktadır.

Bu kitapta söz konusu insan tasavvuru, en özlü biçimiyle, “hak ve sorumluluk duygusuna sahip, Hakk’ın rızasını gözeten insan olmak” şeklinde ifade edilebilir. Bu insan tasavvurunun gerçekleşmesi, değerlerin yalnızca bilinmesine değil; anlamlandırılmasına, benimsenmesine ve hayatın farklı alanlarında karşılık bulmasına bağlıdır. Din ve değerler eğitimi açısından bu süreç, insanın kendisiyle, Rabbiyle, diğer insanlarla ve içinde yaşadığı dünyayla kurduğu ilişkinin ahlaki bir bütünlük içerisinde şekillenmesini gerekli kılmaktadır.

Elinizdeki kitap, bu insan tasavvurundan hareketle Kur’an’ın nüzul sürecini din ve değerler eğitimi açısından pedagojik bir okumaya tabi tutmaktadır. Bu yönüyle kitap, değerlerin muhtevasıyla birlikte onların dayandığı zemine ve değer kazanımının gerçekleştiği pedagojik sürece odaklanmaktadır.

Kitabın dayandığı değer anlayışında değerlerin aşkın temeli tevhid ve vahye; insan tarafından tanınma, anlamlandırılma ve benimsenme imkânı ise fitrat, akıl ve vicdana dayanmaktadır. Tevhid, rahmet, fitrat, insan onuru, hak, sorumluluk, iman ve salih amel bu anlayışın birbirini tamamlayan unsurlarıdır. Bu unsurlar doğrusal ve mekanik bir sıralama içinde değil; iman ile amelin, hak ile sorumluluğun, bireysel gelişim ile toplumsal hayatın birbirini beslediği bütüncül bir yapı içinde ele alınmıştır.

Kitabın adında yer alan “Haklardan Sorumluluklara” ifadesi de bu bütünlük içerisinde anlaşılmalıdır. Buradaki yöneliş, hakların terk edilmesini ya da sorumlulukların hakların önüne geçirilmesini ifade etmez; hak ve sorumluluk, aynı ahlaki bütünlüğün birbirini tamamlayan iki boyutudur. Hakların sorumluluktan bağımsız düşünülmesi aşırı bireyciliğe ve ortak hayatın gereklerinin ihmaline; hakkı ve insan onurunu gözetmeyen bir sorumluluk anlayışı ise tek yönlü ve baskıcı sonuçlara yol açabilir. Bu sebeple kitap, hak ve sorumluluk duygusunun birlikte geliştiği dengeli bir insan ve toplum anlayışını esas almaktadır.

Bu ilişkinin tarihsel ve pedagojik zemini, Kur'an'ın yaklaşık yirmi üç yıllık nüzul sürecinde belirginleşen Mekke-Medine bütünlüğü üzerinden ele alınmıştır. Mekke döneminde tevhid bilinci, insanın ontolojik değeri ve onuru, şahsiyet gelişimi, sabır, direnç, ahlaki duruş ve temel hakların korunmasına ilişkin ilkelere öne çıkmaktadır. Bu dönem, bireyin kendisini ilâhî hitabın muhatabı olarak konumlandığı; inanç, irade ve anlam dünyasının şekillendiği bir inşa süreci olarak okunmuştur. Medine döneminde ise Mekke'de oluşan bireysel ve ahlaki birikim toplumsal hayata ve kurumsal yapılara taşınmış; adalet, şûrâ, infak, muâhât, aile ve ekonomik hayatla ilgili sorumluluklar, toplumsal dayanışma ve birlikte yaşama ilkeleri daha belirgin bir yapı kazanmıştır. Böylece değerlerin bireysel düzeyde içselleştirilmesi ile toplumsal düzeyde karşılık bulması arasında tedricî ve bütüncül bir ilişki kurulmaktadır.

Tedricilik, bu kitapta hükümlerin zaman içerisinde aşamalı olarak bildirilmesinin ötesinde pedagojik bir ilke olarak değerlendirilmektedir. Eğitim açısından tedricilik; bireyin hazırbulunuşluğunun, gelişim özelliklerinin, anlam dünyasının ve içinde bulunduğu şartların dikkate alınmasını; öğrenilen değerlerin zaman içinde anlamlandırılıp benimsenerek şahsiyetin bir parçası hâline gelmesini ifade eder. Kur'an'ın nüzul sürecinde gözlemlenen bu yapı, değerlerin bildirilmesi ile onların insanın tutum, tercih ve davranışlarında karşılık bulması arasındaki pedagojik ilişkinin incelenmesine imkân vermektedir.

Bu çerçevede kitapta Tilavet-Talim-Tezkiye (3T) bütünlüğünden, bilginin anlamlandırılarak içselleştirilmesini ve ahlaki davranışa yansımaları açıklayan Kur'anî bir eğitim çerçevesi olarak yararlanılmıştır. Tilavet, öğrenenin vahyin mesajı ve ilgili değerle bilinçli biçimde karşılaşmasını; talim, kavramları, gerekçeleri ve ilişkileri anlayarak öğrenmesini; tezkiye ise öğrenilen değerlerin niyet, tutum ve davranışa yerleşerek karakterin bir parçası hâline gelmesini ifade etmektedir. Bu yönüyle tilavet anlamdan kopuk bir seslendirmeye, talim ezbere, tezkiye ise denetimsiz bir maneviyat anlayışına indirgenemez; üçü, değerlerle karşılaşma, onu öğrenme ve anlamlandırma, ardından niyet, tutum ve davranış düzeyinde benimseme süreçlerini birbirinden koparmadan ele almaya imkân vermektedir. Böylece değerler eğitimi, iyi olanı yalnızca bilme düzeyinde değil; onu isteme, tercih etme ve davranışa dönüştürme bütünlüğü içerisinde değerlendirilmektedir.

Kitabın disiplinlerarası niteliği de bu pedagojik okumanın bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Kur'an ile tefsir ve siyer literatürünün sunduğu teolojik ve tarihsel birikim; din eğitimi, eğitim bilimleri, psikoloji, sosyoloji ve ahlak felsefesinin kavram ve yaklaşımlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Buradaki amaç, Kur'anî yaklaşımı çağdaş eğitim kuramlarından herhangi biriyle özdeşleştirmek veya farklı düşünce gelenekleri arasındaki ayrımları ortadan kaldırmak değildir. Aksine insanın değer kazanımı ve ahlaki gelişimine ilişkin farklı disiplin-

linlerin sunduğu açıklama imkânlarından yararlanarak din ve değerler eğitimi- ni daha bütüncül bir çerçevede tartışmak amaçlanmıştır.

Kitabın teorik çerçevesi uygulama alanlarından bağımsız bırakılmamıştır. Mekke–Medine pedagojisi ile hak–sorumluluk ilişkisi; aile, okul, öğretmen, müf- redat, proje tabanlı öğrenme ve sosyal sorumluluk uygulamaları açısından ele alınmış; değerlerin eğitim ortamlarında nasıl karşılık bulabileceğine ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Buradaki amaç, Kur’an’ın tarihsel nüzul tecrübesini günümüz eğitimine mekanik biçimde aktarmak değil; bu süreçte belirginleşen pedagojik ilkelerin çağdaş eğitim şartlarında nasıl anlamlandırılabilceğini tar- tışmaya açmaktır.

Bu pedagojik tartışmanın günümüzdeki önemli boyutlarından birini de di- jitalleşme oluşturmaktadır. Çocukların ve gençlerin bilgiye ulaştıkları, iletişim kurdukları, kendilerini ifade ettikleri ve ahlaki tercihlerle karşılaştıkları alanla- rın önemli bir bölümü artık dijital ortamlardır. Doğruluk, mahremiyet, adalet, nezaket, emanet ve sorumluluk gibi değerler, sosyal medya, dijital iletişim, veri kullanımı ve yapay zekâ uygulamalarında yeni yorum ve uygulama boyutları kazanmaktadır. Bu nedenle kitapta dijital mahremiyet, veri etiği, dijital söylem ahlakı, yapay zekâ ve algoritmik adalet, dijital vatandaşlık ve sorumlu teknoloji kullanımı gibi güncel meseleler de hak ve sorumluluk ekseninde değerlendiril- miştir.

Bu bağlamda önerilen Sahihlik–Sorumluluk–Saygı (3S) yöntemi, içselleştiri- len değerlerin dijital davranışlara taşınmasına yönelik bir uygulama ve öz-de- netim aracı olarak düşünülmüştür. Sahihlik, karşılaşılan veya paylaşılmaması düşünülen bilginin doğruluğunu ve güvenilirliğini; sorumluluk, paylaşımın muhtemel sonuçlarını ve başkaları üzerindeki etkisini; saygı ise kullanılan dil ve davranışın insan onuru, mahremiyet ve nezaket ilkeleriyle uyumunu sor- gulamayı ifade etmektedir. Bu yönüyle 3S, 3T’den bağımsız bir model değil; 3T sürecinde öğrenilen ve içselleştirilen değerlerin dijital hayatın somut tercih ve davranışlarına taşınmasını destekleyen bir uygulama çerçevesidir.

Bu kitap, Kur’an’ın nüzul sürecinden hareketle bütün zamanlar, toplumlar ve eğitim ortamları için değişmez bir eğitim programı ortaya koyma iddiası taşımamaktadır. Önerilen Mekke–Medine pedagojik modeli, din ve değerler eğitiminde bireysel inşa ile toplumsal sorumluluk arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik analitik ve geliştirilebilir bir yaklaşımdır. Aynı şekilde kitapta sunulan eğitim uygulamaları ile 3T ve 3S çerçeveleri de tamamlanmış ve değişmez reçe- teler olarak değil; farklı yaş grupları, eğitim kademeleri ve kültürel çevrelerde araştırılabilir, sınanabilecek ve geliştirilebilecek öneriler olarak değerlendirilmelidir.

Eserin din eğitimi ve değerler eğitimi alanında çalışan akademisyen ve araş- tırmacılara yeni araştırma soruları geliştirmede; öğretmen ve öğretmen adayla-

rına değerlerin bilgi düzeyinden anlam, tercih ve davranış düzeyine taşınması üzerine düşünmede; eğitim yöneticileri ve politika yapıcılara hak ile sorumluluk dengesini gözeterek eğitim yaklaşımları geliştirmede; ailelere ise çocukların şahsiyet ve sorumluluk gelişimlerini desteklemeye katkı sağlamasını ümit ediyorum. Temel beklentim, hak ve sorumluluk duygusuna sahip, benimsediği değerleri bilinçli tercihlere ve ahlaki davranışlara dönüştürebilen ve bunları Hakk'ın rızasını gözeterek anlamlandıran insanın yetişmesine yönelik arayışlara katkı sunabilmektir.

Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuş olanlar da dâhil olmak üzere, bu eserin ortaya çıkmasına doğrudan veya dolaylı katkı sağlayan herkese minnet borçluyum. Düşünceleri, eserleri, öğütleri ve ilmi birikimleriyle yol gösteren bütün hocalarıma, araştırmacılara, eğitimcilere ve düşünürlere şükranlarımı sunuyorum. Kitabın yayımlanma sürecini üstlenen FCR Yayınları'na ve bu süreçte emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Uzun çalışma sürecinde gösterdikleri sabır, anlayış ve destekle daima yanımda olan aileme ayrıca gönülden teşekkür ediyorum.

Eserin eksik ve geliştirmeye açık yönlerine ilişkin her türlü ilmi değerlendirme ve yapıcı eleştirinin, hem bu eserin geliştirilmesine hem de din ve değerler eğitimi alanında yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlayacağına inanıyorum.

“Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru.” (el-Bakara 2/201) niyazıyla, bu eserin hak ve sorumluluk duygusuna sahip, Hakk'ın rızasını gözeterek insanın yetişmesine ve bu anlayışın din ve değerler eğitiminde daha güçlü bir karşılık bulmasına mütevazı bir katkı sunmasını temenni ediyorum. Umursa ve gayret göster, Allah Kerîm'dir.

Dr. Öğr. Üyesi Nusrettin YILMAZ
Erzincan, Eylül 2026

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ix
KISALTMALAR	xxi
TABLolar LİSTESİ	xxiii
GİRİŞ	1
Değerler Eğitiminin Önemi	1
Küresel Krizler ve Dijital Çağda Değerlerin Erozyonu	9
Salt Bilişsel Becerilerin Yetersizliği: Etik Pusula ve Anlam Arayışı	15
Temel Kavramlar ve Kavramsal Çerçeve	21
Ahlak, Erdem, Karakter ve Sorumluluk	23
Özneleşme (Agency), Pedagojik İskele Kurma (Scaffolding) ve Teleoloji (Amaçsallık)	28
İslâmî Perspektifte Hak Anlayışı: Hukûkullah ve Hukûk-u İbâd Dengesi	30
Modern ve Geleneksel Yaklaşımların Diyaloğu: Bireycilik–Toplumculuk	33
Fıtrat, Hilafet, Emanet ve İnsan Onuru	34
Değerler Eğitiminin Disiplinlerarası Temelleri	36
Teolojik Temel: Vahiy, Fıtrat, Ahiret İnancı ve Mutlaklık	37
Felsefî Temel: İslâm Ahlak Felsefesi ile Batı Erdem Etiği Arasındaki Diyalog	40
Psikolojik Temel: Ahlaki Gelişim Kuramları (Piaget, Kohlberg, Vygotsky) ve İçselleştirme	42
Sosyolojik Temel: Toplumsal Dayanışma, Kolektif Bilinç, Medine Vesikası	45
Pedagojik Temel: Tedricilik, Deneyimsel Öğrenme ve Karakter Eğitimi	46
Kur'an'ın Pedagojik Modeli: Mekke–Medine Diyalektiği	48
Mekke Dönemi (610–622): Bireysel İnşa, İman ve Hak Bilincinin Güçlenmesi	50
Medine Dönemi (622–632): Toplumsal Sorumluluk Bilincinin Genişlemesi ve Kurumsallaşması	54
Mekke–Medine Sürekliliği: Bireysel İnşa ile Toplumsal Sorumluluğun Bütünlüğü	57
Haklar ve Sorumluluklar Arasındaki Dinamik İlişki	59
Hakların Evrensel Boyutu ve Zaruriyyât Doktrini	59
Sorumlulukların Kurumsal ve Toplumsal Boyutu	61
Hak–Sorumluluk Dengesinin Eğitimde İnşası	62
Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırlılıkları: Nüzul Sürecinin Pedagojik Okuması	63
Amaç	63
Kapsam	66
Sınırlılıklar	66
Disiplinlerarası Yöntem ve Analitik Çerçeve: Tefsir, Siyer, Eğitim Bilimleri, Felsefe ve Sosyoloji	66
Hedef Kitle: Eğitimciler, Akademisyenler, Politika Yapıcılar ve Aileler	67
Çalışmanın Özgün Katkıları	67

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKE DÖNEMİ – ŞAHSIYET GELİŞİMİ, HAK BİLİNCİ ve AHLAKİ DİRENÇ	69
1.1. Vahiy Eksenli Şahsiyet Gelişimi	70
1.1.1. Tebliğin Psiko-Sosyal Dinamiği	74
1.1.2. “Yâ Eyyühe’n-Nâs” Hitabının Evrenselliği ve Bireyselliği	80
1.1.3. Kıssaların Eğitimdeki İşlevi	84
1.2. Temel Hakların Ontolojik Zemini ve Korunması (Zarûriyyâtü’l-Hamse)	90
1.2.1. Zaruriyyât Doktrini Nedir?	90
1.2.2. Mekke Döneminde Temel Hakların Tezahürü	91
1.2.3. Can Emniyeti (Hıfzü’n-Nefs)	93
1.2.4. Din Emniyeti (Hıfzü’l-Dîn)	96
1.2.5. Akıl Emniyeti (Hıfzü’l-‘Akl)	98
1.2.6. Mal Emniyeti (Hıfzü’l-Mâl)	101
1.2.7. Nesil Emniyeti (Hıfzü’n-Nesl)	102
1.2.8. Güncel Yorum: Çevre Hakkı ve İnsan Onuru	105
1.2.9. Makâsıdü’ş-Şerî’a’nın Eğitim, Din ve Değerler Eğitimine Yansımaları	109
1.3. Sabrın Aktif Direniş Olarak Okunması	112
1.3.1. Mekke Pedagojisinde Sabrın Üç Katmanlı Kazanımı	113
1.3.2. Tevekkül: Çaba, Tedbir ve Allah’a Güven	115
1.3.3. Psikolojik Dayanıklılık (Resilience)	117
1.4. Toplumsal Dönüşümün Mikro Ölçekli Tohumları	119
1.4.1. Kadın Sahabelerin Direnci: Hz. Hatice ve Hz. Sümeyye	121
1.4.2. Kolektif Direniş ve Kadınların Ortak Katkısı	124
1.4.3. Toplumsal Dayanışma Pratikleri ve Erken Hak Arayışı	126
1.4.4. Hicret: Zulme Karşı Aktif Hak Arayışı	127
1.4.5. “Hakkı ve Sabrı Tavsiye”: İman, Salih Amel ve Dayanışma	129
1.4.6. Komşuluk Hakkı: Yakın Çevreye Karşı Sorumluluk	130
1.5. Birinci Bölümün Genel Değerlendirmesi: Mekke Dönemi – Şahsiyet Gelişimi, Hak Bilinci ve Ahlaki Direnç	132

İKİNCİ BÖLÜM

MEDİNE DÖNEMİ – TOPLUMSAL KURUMSALLAŞMA ve SORUMLULUKLAR	137
2.1. Medine Vesikası’nın Sosyopolitik Analizi: Çoğulculukta Birlik Modeli	139
2.1.1. Tarihin İlk Yazılı Anayasası	141
2.1.2. Farklılıkların Yönetimi	143
2.1.3. Vatandaşlık ve Adalet	145
2.1.4. Evrensellik ve Özgünlük	147
2.2. Çok Kültürlü Toplumda Adalet Mekanizmaları	150
2.2.1. Tarafsız Şahitlik	153
2.2.2. Ceza Hukukunda Onarıcı Adalet ve Eğitici Yaklaşım	154
2.2.3. Şûrâ Sistemi	156
2.2.4. Olağanüstü Halde Dahi Adalet: Savaş Hukuku ve İnsani Prensipler	158
2.3. Ekonomik Sorumluluklar	163

2.3.1. Zekât: Yoksulluğu Önleyici Sistemik Bir Mekanizma ve Değerlerin Somutlaşması	165
2.3.2. İnfak: Yardımlaşmanın Kurumsal, Manevi ve Pedagojik Çerçevesi	167
2.3.3. Pazar Düzenlemeleri: Adil Rekabet, Tüketici Hakları ve Ahlaki Temeller	169
2.3.4. Faiz ve İsrâf Yasağı: Ekonomik Denge, Sürdürülebilirlik ve Sorumlu Tüketim Ahlakı	171
2.3.5. Eğitimde Fırsat Eşitliği: Suffe Okulu ve Bilginin Demokratikleşmesi	173
2.4. Aile ve Toplumsal İlişkilerde Karşılıklı Sorumluluklar	175
2.4.1. Aile İçi Roller ve Haklar: Karşılıklı İlkesinin Pedagojik Temeli	176
2.4.2. Toplumsal İlişkilerde Nezaket ve Ölçü: Ahlakın Sosyal Tezahürü	177
2.4.3. Yetim, Yoksul ve Komşuluk Hakları: Sorumluluğun Kurumsal ve Ahlaki Boyutu	179
2.5. Toplumsal Entegrasyon: Muâhât Sistemi (Kardeşleşme)	180
2.5.1. Ekonomik Desteğin Kurumsallaşması ve Dayanışma Pratiği	180
2.5.2. Sosyal ve Duygusal Entegrasyon: Önyargıların Deneyimle Aşılması	181
2.5.3. Yeni Bir Kimlik İnşası: Aidiyet ve Kolektif Sorumluluk	182
2.6. İkinci Bölümün Genel Değerlendirmesi: Medine Dönemi – Toplumsal Kurumsallaşma ve Sorumluluklar	183

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYALEKTİK GEÇİŞ MODELİ – HAKLARDAN SORUMLULUKLARA	187
3.1. Birey–Toplum Etkileşiminin Dinamikleri: Yapı ve Ahlaki Özne Diyalektiği Üzerine Teorik ve Tarihsel Bir Çerçeve	192
3.1.1. Mekke Dönemi: Bireysel Sorumluluğun İnşası ve Manevi Özleşme	193
3.1.2. Medine Dönemi: Toplumsal Yapıların Kurumsallaşması ve Yapılaşma	195
3.1.3. Diyalektik Döngü ve Süreklilik: Yapılaşmanın Devamlılığı	198
3.1.4. Sağlıklı Benlik – Sağlıklı Toplum İlişkisi: Pedagojik Bir Çıkarım	199
3.1.5. Medine Vesikası ve Toplumsal Sözleşme Teorisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz	201
3.1.6. Ümmet Bilincinin İnşası	205
3.2. Hak–Sorumluluk Bütünlüğünde Tedricilik İlkesinin Teorik Temelleri ve Pratik Uygulamaları	209
3.2.1. İçki ve Faiz Yasağı Örneğinde Tedricilik: Toplumsal Dönüşümde Hazırbulunuşluk ve Aşamalılık	212
3.2.2. Affetme Hakkından Affetme Sorumluluğuna Geçiş: Bireysel Erdemden Toplumsal Barış İnşasına	215
3.2.3. İbadetlerin Ahlakî ve Sosyolojik İşlevi: Bireysel Disiplinden Toplumsal Sorumluluğa Köprü	219
3.2.4. Nesh Olgusu ve Tedricî Dönüşüm: Hukuki Düzenlemelerin Pedagojik Boyutu	222
3.3. Modern Toplumlarda Medine Modelinin Uyarlanabilirliği: Evrensel İlkeler ve Çağdaş Uygulamalar	226
3.3.1. Evrensel İlkeler ve Modern Hukuk Sistemleri Arasındaki Diyalog ve Farklılıklar	229

3.3.2. Seküler ve Çoğulcu Ortamlarda Karşılaşılan Zorluklar ve Fırsatlar	231
3.3.3. Eğitim ve Dijital Pedagoji Bağlamında Ortaya Çıkan Yeni Fırsatlar	233
3.3.4. Çoğulculuk, Diyalog ve Barış İnşası Süreçlerine Katkı	236
3.3.5. Modern Politika ve Modellerle Yapıcı Karşılaştırmalar	239
3.3.6. Dijital Çağın Getirdiği Yeni Zorluklar ve “Dijital Emanet” Kavramı	242
3.3.7. Sivil Toplum, Gönüllülük ve Toplumsal Sorumluluk Bilincinin Kurumsallaşması	245
3.4. Üçüncü Bölümün Genel Değerlendirmesi: Diyalektik Geçiş Modeli – Haklardan Sorumluluklara	250

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAK ve SORUMLULUK DENGESİNE DAYALI EĞİTİM MODELLERİ	255
4.1. Günümüzde Değerler Eğitimi Uygulamaları ve Hak–Sorumluluk Kavramları	257
4.1.1. Hak Kavramının Eğitsel Boyutu	259
4.1.2. Sorumluluk Kavramının Eğitsel Boyutu	262
4.1.3. Hak–Sorumluluk Dengesinin Modern Eğitimdeki Önemi	265
4.2. Aile İçi İletişimde Kur’anî Modeller: Hak ve Sorumluluk Dengesi	270
4.2.1. Çocuk Eğitiminde Hak–Sorumluluk Dengesi: Önce Hak, Sonra Sorumluluk	273
4.3. Ebeveynlik Tutumlarında Denge: Rahmân–Rahîm ve Adalet	279
4.3.1. Klasik ve Modern Görüşlerin Bütünlüğü	282
4.4. Rol Model Olarak Ebeveynlik: Peygamberlerin Eğitim Metotları	283
4.4.1. Aile İçi Demokrasi ve Katılım: Şûrâ’nın Aileye Uyarlanması	285
4.4.2. Aile İçi Çatışma Çözümü: Şûrâ ve Ma’rûf İlkeleri	288
4.4.3. Uygulama Önerileri: Aile Eğitiminde Modüller	290
4.5. Okul Müfredatı için Entegre Program Önerileri	293
4.5.1. Hak Temelli Eğitim Modelleri (Öğrenci Hakları, Katılım Hakkı)	295
4.5.2. Sorumluluk Odaklı Ders İçerikleri ve Etkinlikler	296
4.5.3. Öğretmen Rolü ve Model Olarak Davranış: Mürebbilik	298
4.5.4. Uygulama Önerileri: Müfredat Entegrasyonu Modülleri	301
4.5.5. Öğretmen Eğitimi, Dijital Modüller ve Ölçme-Değerlendirme	320
4.6. Dördüncü Bölümün Genel Değerlendirmesi	327

BEŞİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL ÇAĞDA DİN EĞİTİMİ VE DEĞER KAZANIMI	331
5.1. Dijitalleşmenin Din Eğitimine Etkisi	332
5.2. Dijital Hikâye Anlatıcılığı ve Kıssa Temelli Öğrenme	334
5.2.1. Kıssaların Pedagojik Boyutu	335
5.2.2. Dijital Çağda Kıssa Temelli Öğrenme	336
5.3. Oyunlaştırma, Simülasyonlar (VR–AR) ve Etkileşimli Modüller	341
5.3.1. Oyunlaştırma	341
5.3.2. VR–AR Simülasyonları	342
5.3.3. Etkileşimli Modüller ve Değer Eğitimi	342
5.3.4. Uygulama Önerileri ve Dikkat Edilmesi Gerekenler	344

5.4. Kur'anî Pedagogik İlkeler ve Mekke–Medine Modelinin Dijital Yorumu	346
5.4.1. Mekke–Medine Modelinin Pedagogik İlkeleri	347
5.5. Dijital Ortamlarda Etik İlkeler ve Ahlaki Bilinç	351
5.5.1. Dijital Söylem Etiği: Hakikat, Nezaket ve Sorumluluk	352
5.5.2. Dijital Nefis Muhasebesi ve Dindarlığın Ahlaki Sınırları	357
5.5.3. Dijital Mahremiyet, Veri Etiği ve Emanet Bilinci	361
5.5.4. Dijital Ahlak, Yapay Zekâ ve Algoritmik Adalet	366
5.5.5. Dijital Vatandaşlık: Haklar, Sorumluluklar ve Din Dili	368
5.6. Gençlik, Din ve Toplumsal Sorumluluk	372
5.6.1. Değerler Eğitimi ve Toplumsal Fayda	374
5.6.2. Gençlik Kampları, Atölyeler ve Değer Eğitimi	375
5.6.3. Gençlikte Toplumsal Sorumluluk Bilinci ve Kolektif Kimlik İnşası	377
5.7. Dijital İnfak ve Dayanışma Ağları	378
5.7.1. Dijital İnfak ve Dayanışma Modelleri	379
5.7.2. Aile–Toplum İşbirliği	381
5.8. Dijital Çağda Değer Aktarımının Zorlukları ve Stratejik Çözümler	385
5.8.1. Dijital Etik Riskler ve Dönüşüm İhtiyacı	385
5.8.2. Pedagogik Müdahale Stratejileri	387
5.8.3. Teknolojik Altyapı ve Erişim Eşitsizlikleri	387
5.8.4. Dijital Okuryazarlık Eksikliği (Eğitimci, Veli ve Öğrenci Düzeyinde Yeterlilik Boşlukları)	390
5.8.5. Dijital Bağımlılık ve Dikkat Dağınıklığı	392
5.8.6. Geleneksel ve Dijital Yöntemler Arasında Denge	395
5.8.7. Öğretim ve Değerlendirme Uygulamaları	396
5.8.8. Kurumsal Stratejiler ve Politik Öneriler	398
5.9. Beşinci Bölümün Genel Değerlendirmesi	401

ALTINCI BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	407
6.1. Modelin Yapısı ve Temel Kazanımları	407
6.1.1. Mekke Katmanında Öne Çıkan Ontolojik Onur, Hak Bilinci ve Direnç	408
6.1.2. Medine Katmanında Öne Çıkan Sorumluluk Etiği, Kurumsallaşma ve Çoğulculuk	409
6.1.3. Mekke–Medine Diyalektiği: Haklardan Sorumluluklara Geçişin Mantığı	409
6.2. Politika Yapıcılar ve Eğitimciler İçin Rehber İlkeler	410
6.2.1. Bütünsel Müfredat Tasarımı	410
6.2.2. Öğretmen Eğitiminin Dönüşümü	410
6.2.3. Dijital Vatandaşlık ve Ahlak Eğitimi	411
6.2.4. Ölçme ve Değerlendirme Yenilikleri	412
6.3. Gelecek Araştırmalar ve Uygulama Alanları	413
6.3.1. Ölçme Araçları ve Etki Değerlendirme Çalışmaları	413
6.3.2. Karşılaştırmalı Eğitim Araştırmaları	413
6.3.3. Dijital Pedagoji ve Teknoloji Temelli Uygulamalar	414

6.3.4. Politika ve Müfredat Analizleri	414
6.3.5. Pilot Uygulamalar ve Saha Önerileri	414
6.4. Genel Değerlendirme ve Sonuç	415
KAYNAKÇA	419
KAVRAMLAR DİZİNİ	457

KISALTMALAR

AR	: Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality)
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
ed.	: editör
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PBL	: Proje Tabanlı Öğrenme (Project-Based Learning)
PISA	: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
SEL	: Sosyal ve Duygusal Öğrenme (Social and Emotional Learning)
SKA	: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik eden
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu
VR	: Sanal Gerçeklik (Virtual Reality)
YZ	: Yapay Zekâ

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Makâsıdü’ş-Şerî’a İlkelerinin Gelişim Dönemlerine Göre Değerlerle İlişkilendirilmesi	111
Tablo 2: Medine Vesikası’nın Modern Hukuk Belgeleriyle Karşılaştırılması	148
Tablo 3: Hak ve Sorumluluk Kavramlarının Karşılaştırmalı Özeti	264
Tablo 4: Hak ve Sorumluluk Kavramlarının Uluslararası ve Kültürel Perspektiflerde Karşılaştırılması	268
Tablo 5: Mekke–Medine Pedagojisi ve Modern Karşılıkları	273
Tablo 6: İlâhî İsimler ve Pedagojik Karşılıkları	280
Tablo 7: Ebeveynlik Stilleri ve Çocuk Gelişimine Etkileri	281
Tablo 8: Aile İçi Şûrâ – Kur’ânî Temel, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Uygulaması ve Modern Karşılığı	287
Tablo 9: Aile İçi Çatışma Çözümünde Şûrâ ve Ma’rûf İlkeleri	289
Tablo 10: Kur’ânî İlkelerle Dayalı Aile Eğitim Modülleri	292
Tablo 11: Müfredat Entegrasyonu İçin Örnek Modüller	303
Tablo 12: Eğitim Kademelerine Göre Değer Eğitimi ve Sorumluluk Uygulamaları	306
Tablo 13: “Adalet” Kavram Haritası Modül Tablosu	309
Tablo 14: Haksızlığa Karşı Çıkma Kavram Haritası Modül Tablosu	311
Tablo 15: “Haksızlığa Karşı Çıkmak” Modülü	312
Tablo 16: Proje Tabanlı Öğrenme ve Sosyal Sorumluluk Modülü	315
Tablo 17: Proje Tabanlı Öğrenmede Ölçme ve Değerlendirme Araçları	316
Tablo 18: Yaş Gruplarına Göre Etkinlik Planları	318
Tablo 19: Öğretmen Eğitiminde Mikro-Modül Yapısı	322
Tablo 20: Ölçme ve Değerlendirme Araçları	327
Tablo 21: Kıssa Temelli Dijital Uygulamalarda Proje Tabanlı Değerlendirme Araçları	338
Tablo 22: Mekke ve Medine Dönemlerinde Öne Çıkan Kıssa ve Tarihî Örneklerin Pedagojik Kullanımları	339
Tablo 23: Dijital Öğrenme Yöntemleri ve Din Eğitimine Uyarlanması	344
Tablo 24: Mekke–Medine Vurgularının Dijital Eğitimde Yorumu	349
Tablo 25: Kamp Etkinlik Değerleri	376
Tablo 26: Gençlik Çalışmalarında Düzey, Değer ve Uygulama İlişkisi	378
Tablo 27: Programatik Uygulama Önerileri	384
Tablo 28: Dijital Bağımlılık – Kur’ânî İlke – Uygulama – Kazanım	394
Tablo 29: Stratejik Alan – Kur’ânî İlke – Politika/Program – Beklenen Kazanım	400
Tablo 30: Kur’ânî İlkelerin Dijital Eğitimdeki Karşılıkları	412